

СВІТ ІДЕЙ ВАСИЛЯ ЗІНЬКІВСЬКОГО: МЕТОДОЛОГІЧНІ РЕФЛЕКСІЇ

© Тіменик З., 2009

Розглянуто деякі аспекти функціонування ідей у спадщині Василя Зіньківського як філософа. З'ясовано гармонійність і суперечливість історіософських контактів і взаємозв'язків на межі філософії релігії та християнської філософії.

Ключові поняття: філософія релігії, християнська філософія, ідея, синтез знань.

Zinovij Timenyk. The universe of Vasyl' Zin'kivs'kyj's ideas: methodological reflections.

Some aspects of function of ideas in Zin'kivs'kyj's heritage as philosopher is considered in article. The harmonise and contradiction of contacts, correlacion between philosophy of religion and Christian philosophy is ascertained.

Key words: philosophy of religion, Christian philosophy, idea, synthesis of knowledges.

Мета дослідження – з'ясувати особливості буття ідей (які виявляють себе у філософії релігії) з огляду на природу їх контактів з відповідним буттям в інших галузях знань, враховуючи матеріали «Основ християнської філософії» [далі – «Основ»] В. Зіньківського.

Важливо простежити також ситуації із багатозначністю відповідного поняття. Є сенс виявити й особливості внутрішніх взаємозв'язків та їх закономірності. Корисно спостерегти й вияви міждисциплінарного мисленнєвого синтезу.

Актуальність теми впливає із самого статусу досліджуваної галузі знання, що «переживає» час термінологічного унормування, смислового уоднозначнення й логічно обґрунтованого усталення [8, с. 681]. Оскільки феноменальні можливості «ідеї» – синтезувати знання в цілісну систему – здатні вводити філософію релігії до контексту міжрелігійних буттєвостей (де виявляє себе аура моделі «колись»-«тепер»), – то реально актуалізується думка й про нове розуміння язичницько-християнських «взаємодінь». В умовах секуляризації суспільства філософія релігії не є звичайним спостерігачем. Вона творить «ключ розуміння» в осмисленні суті духовного буття нації («з минулого – у майбутнє») і сприяє триваючій синкретизації філософії та богослов'я, своєю чергою, спонукує до осмислення «несумірності «термінологічних мереж» [12, с. 155]. Ще під одним поглядом тема є доцільною: «історики філософії залишаються єдиними трансляторами філософських ідей академічних мислителів ХІХ–початку ХХ ст.» [10, с. 179].

Огляд використаних джерел. Хрестоматійні матеріали свого часу спричинились до започаткування системного вивчення текстів досліджуваного автора [7, с. 430–434]. Упорядковане видання Марії Кашуби [6] наукова громадськість сприйняла як «першу ластівку» (є сподівання: з'явиться й друга, а в ній – характерне для В. Зіньківського). З погляду методологічного маємо цінні спостереження Марини Ткачук. Очевидно, хронологічні рамки досліджень внесли свої «корективи» – тема теоретичного осмислення його філософії релігії залишилась на перспективу. Правда, окремі акценти є й тут [10; 11]. Коли зважати на те, що філософію християнську (а ще у вужчій аспекті – релігійну філософію православ'я) дехто з дослідників трактує як «конфесійну філософію релігії» [3, с. 484]. Хоча такий процес, на нашу думку, – двосторонній: конфесіоналізація виявляє себе з

одночасним офілософствуванням. Не акцентується на спадщині В. Зіньківського як філософа релігії також і в енциклопедичних виданнях [2, с. 1020–1021] і без уваги до вияву його ідей. Правда, висловлюється натяк, що, можливо, й цьому ученому (як вихідцеві з України) мали б бути притаманні риси, «які можна пов'язати з українським національним менталітетом» [2, с. 981]. Таке справді варто було б «зв'язати» з філософією релігії... Адже менталітет певною мірою «оживає» у перекладі самих текстів на рідну українську мову (тоді й прізвище звучить природно – Зіньківський...) [5, с. 514; 13, с. 216]. На межі філософії релігії та психології трактується: і сама ідея досліджуваного автора про гармонізацію особи через соборність духу – природну й благодатну [1, с. 343–344], і через доглибинне «Я» – як духовне підґрунтя особистості [9, с. 242–251].

Виклад основного матеріалу. Сучасне специфічно-суперечливе контактування близьких між собою галузей знань – передусім, коли йдеться про філософію релігії і релігійну (християнську) філософію – спонукає до використання комплексного підходу під час вивчення «Основ християнської філософії» Василя Зіньківського. Найперше – через прагнення автора до системної синтезації знань. Така потреба зумовлена також необхідністю вичленити елементи, мотиви, тенденції філософії релігії із загального текстового масиву цієї праці, в якій то спонтанно, то системно виявляється схильність до такого синтезування. Треба принагідно зазначити: термінологічна неусталеність ускладнює таке вивчення. Частина дослідників сприймає філософію релігії в контексті філософського аналізу цієї галузі знання, не вбачаючи за потрібне визнати за цією галуззю відповідний статус [3, с. 484]. Інші (як, зокрема, Д. Кірюхін), навпаки, – вважають філософію релігії окремою дисципліною, та ще й із ширшими (майже – універсальними) повноваженнями, внаслідок чого релігійна філософія стає лишень «однією з частин предмета» [4, с. 481] її вивчення. (Звичайно, тут важливо пам'ятати також ще один погляд – історіософський. Уже стосовно зворотної обставини – абсолютизації релігійної філософії (у другій половині XIX – початку XX ст.) частково за рахунок «поглинання» нею філософії релігії. Що є у В. Соловйова, впливу якого, як відомо, зазнав свого часу В. Зіньківський [4, с. 552]). На нашу думку, періодична контроверсійність термінологічних буттєвостей близьких (часто дотичних між собою) галузей знань – неминуча. Формування нових концепцій «розхитує» стереотипні погляди на внутрішньоструктурне буття терміна – і він починає зазнавати метаморфоз. Недарма з цього приводу Д. Кірюхін зауважував, що «процес концептуального оформлення філософії релігії не завершився й досі [...], [а] тлумачення структури [...] неоднозначне і варіативне» [8, с. 681]. (Додамо від себе: малоімовірно, щоб процес такий взагалі колись остаточно завершився б, зважаючи на невичерпні можливості науково-критичних мисленневих діянь у цій галузі знання).

Здавалося б сама назва аналізованої праці вказує на об'єкт дослідження лишень основ християнської філософії. Насправді ж автор ставив собі ширші завдання. Зокрема, спробувати по-своєму інтегрувати предмет вивчення в коло філософських наук, як також і філософію релігії (термін цей функціонує в «Основах» вкрай рідко, тим не менш принагідно, епізодично чи системно його елементи «прострумують» текст). Дослідник обережно віднісся до розуміння філософії релігії, зазначаючи тільки, що «тепер релігійна свідомість просто підпорядковується контролю філософії, [а] всередині філософських систем створюється особлива «філософія релігії». Ідея християнської філософії за таких обставин набуває саме такого сенсу, котрого [...] їй надавали від часів Томи Аквіната: християнська філософія є філософією християн і нічим іншим» [4, с. 16], представники якої «філософствують «вільно» й «незалежно», хоча десь у душі шанують християнство й Церкву». [4, с. 16]. Наведені сентенції істотно засвідчують позицію В. Зіньківського щодо певної ідеалізації можливостей християнської філософії й застережливого ставлення до нібито контролювальних функцій філософії релігії, як, мовляв, особливої галузі знання. Але у чому, власне, виявляються такі функції та які особливі ознаки має названа галузь, – на такі питання автор аргументованої відповіді не дає.

А що ж самі ідеї? Образно кажучи, як духовно поліфонічні сутності, вони мають свої сфери буття – такі сфери, що або дотикають до названих філософських галузей знань, або частково накладаються, реально зафункціонувачись з ними і набуваючи при цьому ситуативних

багатоваріантних функцій. Дешиця – з наших спостережень... Ідея поступовості змін у духовнім бутті – як ідея універсальна – майже в однаковій темпоритмічності виявляється і в християнській філософії, і у філософії релігії (із залученням елементів гносеологічних й онтологічних): «реальне буття невіддільне від Першореальності, але перейти від споглядання космосу до споглядання Божественного світла, тобто піднятися на вищий ступінь пізнання, дано тільки на висотах духовного життя» [4, с. 139]. Автор не поглиблює розуміння таких ступенів, не розкриває внутрішньої природи їх виявів та взаємозв'язків. Для нас залишається невідомим і те, як під час реалізації названої ідеї відбувається її зафункціонування «на висотах» духовних через «проходження» ступенів пізнання. Виходить, що Василь Зінківський передав цю сферу дослідництва сучасній та майбутній науці... А поки що методологічні рефлексії, «нанизуючись» на принцип спостережливості, спонукають до певних висновків: чим вужчими стають тематико-просторові можливості вияву ідей, тим осяжнішою стає внутрішня природа їх вияву.

Уже ідея поступового сприйняття іншорелігійних сутностей крізь модель «античність – раннє християнство» «зорієнтувала» Зінківського виділити її етапи в контексті філософії релігії. Це є усвідомлення глибокої відмінності двох релігійних світоглядних систем – несприйняття релігійних засад античності – вимушено-ситуативне проникнення в духовну ауру іншої релігії через апологетичні полеміки – настання окремих елементів синтезу з переосмисленням низки понять і їх нового, охристиянізованого розуміння (Логосу - «як світу ідей» [4, с.151], ідеї світлоносності (за взаємодії пізнання й любові) [4, с. 74], осмислення істини, традиції).

Цю ідею Василь Зінківський накладає згодом на апостольський час – у пору появи нової ідеї – «оновлення розуму», сформованій уже у своїй, християнській, аурі. Зі своєю специфічною поетапністю, зі ще вужче уконтекстованими межами вияву, які, синтезуючи внутрішньопроецесні явища, сприяють усебічній появі уже внутрішньо християнських ідей (Преображення й Одкровення).

Відповідно метаморфозуються, видозмінюються у своїх виявах і самі ідеї, які, зважаючи на феноменальні можливості, здатні: підсумовувати процеси знань; синтезувати знання у нові смислові структури; здійснювати «пошукові роботи» для осягнення світу.

У Василя Зінківського таке відбувається за різних ситуацій.

Починаючи від ситуативних прагнень універсалізувати відповідну галузь знань з одночасним «прищепленням» її у буттєвість іншої. Приміром, констатація факту гносеологічних виявів у християнській філософії подається через обґрунтування тези: «все, що розумне, тим самим уже є Христовим» [4, с. 62]. Або – спроби термінологічно переосмислити відповідні поняття, що певною мірою спричинили б синтезування. Невипадково «синергію» автор бере у лапки (коли вона стає «синергією» «Св[ятого] Духу і людства») [4, с. 63].

Зінківський не вдається у подробиці вияву цього поняття, не аналізує його внутрішньотемпоритмічних, логіко-смислових прикмет, а лишень зазначає, що воно «може здійснюватися цілком несподівано, незвичайним способом» [4, с. 51]. «Залишається загадкою» [4, с.103] для історика й взаємозв'язок самих ідей, кожна з яких «є якийсь глухий кут» [4, с. 103]. Подібно не висвітлює він і внутрішньої природи того, як повинно виявлятися твердження: «тільки Церква – «стовп і утвердження істини» [4, с. 51]. Інакше кажучи, те, «як людям Церкви оволодівати цією істиною [...], – залишається питанням» [4, с. 51], – за визнанням самого автора.

Силою дослідницької інтуїції В. Зінківський передчував появу синергетики – нового особливого синтезу мислення. Але внутрішнє буття «силового поля» (і специфіка самої «аури») християнської філософії брали верх. Ідея христоцентричності світу (та ще й у контексті його «православного універсалізму») наведені тут сентенції в кращому разі робила лишень «дотичними», а не з функціональною критичністю для мисленнєвого процесу. Такі думки не ставали об'єктом всебічного аналізу й синтезу: тут спроможності християнської філософії вичерпувалися... Хоч на рівні твердження про основний принцип християнської гносеології – обов'язкового облагодатнення індивідуального розуму небесними силами – Зінківський вважав такі діяння водночас і як вияв «ідеї синергізму» [4, с. 78]. Але коли зважити, що час написання «Основ християнської філософії» був тільки «предтечею» появи синергетики, то зрозумілим стає і її «статус» – як

частковий, локалізований лише для внутрішньо процесуальних виявів, а не як, наприклад, у вигляді міждисциплінарного феномена згармонізування мислення язичницького й християнського.

Разом з тим в «Основах» можна спостерегти дві одночасові мисленнєві лінії.

З одного боку, автор визнає: зрозуміти пізнання світу поза Христом (тобто – епохи античної, язичницької) неможливо без «динамічності пізнавальної сили [тут і далі виділення В. Зінківського – З. Т.]» [4, с. 78] – як першоумови сприйняття ідеї апостола Павла про «оновлення розуму» (Рим. 12: 2). Тут філософ одностайний з Павлом щодо дорікань поганам (язичникам) про неусвідомлення ними основного моменту в будь-якому пізнанні, – тобто в осягненні Бога (але не уточнює: в сенсі християнському чи язичницькому). І зрозуміло чому: аналітико-синтетичні ретроспекції у складний світ язичницького богослов'я через осмислення відповідних (зокрема, міфологічних) текстів християнську філософію цікавлять найменше... Друга мисленнєва лінія – це увага до уконтекстування виявів динамічності пізнавальних процесів (але тільки, коли йдеться про сфери буття Христового вчення, зокрема, щодо христоцетричності). Бачачи брак логічної згармонізованої повноти своїх думок, Василь Зінківський обмежувальні дії таких процесів обґрунтовує утаємниченістю, закритістю для людини «христоцентричної основи духовного життя» [4, с. 77]. Виходить: тільки через неможливість осягти людським розумом таємниці взаємодіань пізнавальної сили людини з Христовою світлоносністю не тільки створюється ситуація урівнозначення всіх, а й – сама духовна гармонійність. Бо ж «все, проминає в нашій свідомості, однаково й однорідно – і у християн, і в язичників» [4, с. 77]. Далі автор «Основ» змушений зробити ще один висновок: про справжність «пізнання поза Христом», яке відрізняється від «пізнання у Христі» сповненням божественної світлоносності [4, с. 77].

Тут Зінківський фактично вже входить у світ філософії релігії, коли заторкує проблему реальності – як множинності різних реальностей. Визнаючи по суті, з погляду філософії часу об'єктивну взаємопов'язаність двох етапів пізнання – поза Христом і у Христі, але зосереджуючись більше на осягненні внутрішньобуттєвої природи другого етапу. Тим самим поза дослідницькою увагою залишилися сутнісні процесуальні вияви природного світу розуму язичницької епохи («*lumen naturale rationis*» [4, с. 77], – нехай ще й не опроміненого Христовим світлом. Власне потреба такого аналізу розкриває феномен синтезу ідеї світлоносності Божественних сил (і в язичництві, і у християнстві) з ідеєю Закону і з його виявами у різнорелігійні епохи.

Так, враховуючи принцип спостережливості, можна ствердити: часто цитуючи сентенції апостола Павла (й аналізуючи їх, зокрема в контексті ідеї «оновлення розуму» (Рим.12: 2), історик, мабуть, не випадково уникає коментувати істотну тезу (із цього ж «Послання до Римлян»!): «погани, що не мають Закону з природи чинять законне; вони, не мавши Закону, самі собі Закон». (Рим. 2, 14). Тут апостол Павло не дорікає язичникам за їхню менш духовну буттєвість Закону і не твердить про його неповноту.

Отож, і сама ідея «оновлення розуму» не могла утверджуватись на шляху від нібито духовної неповноти «природного (язичницького) світу розуму» – до Христової світлоносної всемогутності. Між тим ще один з методологічних принципів філософії релігії – верифікації – зорієнтовує нас на найістотнішому: у кожній релігії побутує своє самодостатнє усвідомлення духовних цінностей, що їх дарували Вищі Розумні Сили (власне цього принципу й дотримувався апостол Павло). Аналіз взаємобуттєвого синтезу цих двох ідей дав би змогу, використовуючи інший методологічний принцип – відповідності, узгоджувати місця дотику й взаємодіань між світами різних релігій. А ще один принцип – системності і узгоджувальності – прояснював би щоразу світло в кінці тунелю... Вважаємо, що якраз уникнення таких принципів у науковій праці спрямовувало Василя Зінківського до певної абсолютизації – христоцентризму (у комплексному зіставленні зі Свято-Троїчними діяннями). Адже коли йдеться про буттєвість вічних ідей, то без узгодження з науковими здобутками неможливо було б осягнути повноти їхньої сутності.

Однак позиція автора «Основ» неоднозначна. Спочатку утверджується думка про те, що осмислення знань з християнства може відбутися й без «узгодження наукових ідей і основ християнського віровчення» [4, с. 89]. Це впливало з розуміння «автономності» (чи самодостатності) складного буття наукових ідей та «корінних ідей християнства» [на] «взаємно вільних принципах»

[4, с. 88]. Разом з тим частковість позиції Василя Зіньківського (щодо специфіки таких буттєвостей) виражається у необхідності синтезу ідей, та лишень наукових, а не і філософських, і релігійних водночас [4, с. 166]. Аналогічної думки дотримується він, коли розмірковує про «сферу ідей як систему, називаючи її законною гіпотезою [4, с. 88]. Водночас скептично оцінював можливість створення такої єдиної системи. Між тим, на нашу думку, створення системи сфер ідей – реальне. Хоча б з огляду на існування згармонізованої єдності та множинності світу. У контексті ситуативного теоретизування, можливо, частково на інтуїтивному рівні (виходячи із засад філософської віри) Зіньківський прокладав шлях до такої системи сфер. Зосібна, при атрибутиці окремих термінів («догматика є філософією віри» [4, с. 22]; «пізнання є справою любові» [4, с. 72] тощо).

Висновки. Аналіз «Основ» В. Зіньківського, з одного боку, свідчить про прагнення максимально осмислювати можливості християнської філософії, а з іншого – намагання свідомо (інколи інтуїтивно) проникати й у світ філософії релігії, навіть всупереч певній упередженості, застережливості. У контексті буття ідей (особливо з погляду історіософських взаємодій антично-язичницької й ранньохристиянської епох) проглядається часткове накладання з філософією релігії, зокрема щодо внутрішньоструктурних метаморфоз і змін у духовних виявах. Підставою для нових досліджень є поглиблене з'ясування як стану внутрішньої природи ідеї, так і сам їх синтез на різних рівнях.

1. Алексеев П.В. *Философы России XIX–XX столетий: Биографии, идеи, труды.* – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический Проект, 2002. – 1152 с. 2. [Б.п.]. *Зеньковський Василь Васильович // Історія філософії: Словник / За заг. ред. І. Ярошовця.* – К.: Знання України, 2006. – С.1020–1021. 3. [Б.п.]. *Философия религии // Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост.: Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко.* – М.: ИНФРА-М, 2001. – 576 с. 4. *Зеньковський В.В. Основи християнської філософії.* – М.: Канон+, 1997. – 560с. – (Серія «Історія християнської мислі в пам'ятниках»). 5. *Зіньківський Василь. Християнська віра і сучасне знання / Пер. В. Портяка // Хроніка-2000: [Альманах].* – К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2000. – С. 514–523. 6. *Історія української філософії: Хрестоматія / Упор. М.Ф. Кашуба.* – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004 – 356 с. 7. *Історія філософії України: Хрестоматія: Навч. посібник / Упор. М.Ф. Тарасенко, М.Ю. Русин.* – К.: Либідь, 1993. – 560 с. 8. *Кірюхін Д. Філософія релігії: Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. ред) та ін.* – К.: Абрис, 2002. – С.681. 9. *Летцев В. Доглибінне «Я» як духовне підґрунтя особистості у В.В. Зеньковського // Філософська думка.* – 1999. – №1–2. – С. 242–251. 10. *Ткачук М.Л. Київська академічна філософія XIX – початку XX ст.: методологічні проблеми дослідження.* – К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2000. – 248 с. 11. *Ткачук М.Л. Філософія в Університеті Св. Володимира. 4. Василь Зеньковський // Київ в історії філософії України // В.С. Горський, Я.М. Стратій та ін.* – К.: Вид. Дім «КМ Академія», 2000. – С.235–248. 12. *Хома О. Європейський словник філософії: дослідження європейського концептуального простору в українському контексті // Філософська думка.* – 2008. – №4. – С.154–159. 13. *Чижевський Д. Філософські твори: У 4-х т. / За заг. ред. В.С. Лісового.* – К.: Смолоскип, 2005. – Т.2. – 264 с.